

Monika Lejb-Buryś
UMCS w Lublinie
monikalejb@gmail.com

**Bartosz Maciej Koziński, *Koncepcje polityki etnicznej
Rządu RP na Uchodźstwie w latach 1939–1947,*
Wydawnictwo Uniwersytetu
Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie,
Warszawa 2016, ss. 297.**

30 września 1939 roku, po klęsce kampanii wrześniowej, w Paryżu został utworzony Rząd Rzeczypospolitej na Uchodźstwie. Na mocy konstytucji z 1935 roku oraz w oparciu o tak zwaną umowę grudniową Ignacy Mościcki, korzystając z prawa jakie mu dawały, wyznaczył swojego następcę. Początkowo został nim ambasador RP w Rzymie – gen. Bolesław Wieniawa-Długoszowski, jednak po sprzeciwie rządu francuskiego na prezydenta został mianowany Władysław Raczkiewicz. Na stanowisko premiera i ministra spraw wojskowych został powołany generał Władysław Sikorski, zaś wicepremierem został Stanisław Stroński, który pełnił także stanowisko ministra informacji i dokumentacji. Ministrem spraw zagranicznych został August Zaleski, ministrem pracy – Jan Stańczyk, ministrem skarbu – Adam Koc, zastąpiony później przez Henryka Strasburgera.

Rząd Rzeczypospolitej na Uchodźstwie był odpowiedzialny za prowadzenie polityki międzynarodowej oraz zarządzanie polskim podziemiem, podejmował także próby tworzenia polskich sił zbrojnych na Zachodzie. Po kapitulacji Francji w czerwcu 1940 roku przeniósł swą siedzibę do Londynu. Do jednych z najważniejszych jego zadań należało prowadzenie polityki etnicznej wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, formułowanie założeń i koncepcji politycznych szczegółowo odnoszących się do każdej z mniejszości. W 1945 r. rząd Tomasza Arciszewskiego odrzucił postanowienia konferencji jałtańskiej i zdecydował się na kontynuowanie działania na emigracji. Jednak już dwa miesiące po zakończeniu wojny przestały uznawać go Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania. Od tego momentu znaczenie Rządu na arenie międzynarodowej spadało, a gdy kolejne państwa decydowały się na wycofywanie poparcia, jego rola zmniejszyła się na tyle, iż była jedynie symboliczna. Głównym jego celem stała się walka o odzyskanie niepodległości i powrót do Polski w granicach sprzed września 1939 roku.

Monografia autorstwa Bartosza Macieja Koziańskiego jest publikacją ściśle odnoszącą się do polityki etnicznej Rządu RP na uchodźstwie. Stara się on uporządkować wiedzę na temat uwarunkowań polskiej polityki etnicznej po 1939 roku oraz poprzez dogłębną analizę tematu uzupełnić lukę w literaturze, w której do tej pory temat polityki etnicznej Rządu RP na uchodźstwie stanowił jedynie wątek poboczny. Autor stara się przedstawić i zanalizować zagadnienia stosunku i programów Rządu RP wobec mniejszości narodowych w Polsce od 1939 do 1947 roku, relacje pomiędzy poszczególnymi środowiskami politycznymi na emigracji, oraz zasadnicze założenia polityki etnicznej i koncepcje polityczne wobec poszczególnych mniejszości narodowych.

Monografia składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, wykazu źródeł, podsumowania w języku angielskim i francuskim oraz spisu tabel, rysunków i schematów.

I tak we wstępie Autor omawia zakres chronologiczny badań prezentowanych w pracy, gdzie za początkową cezurę czasową przyjmuje rok 1939 kiedy to po przegranej kampanii wrześniowej utworzony został we Francji Rząd RP na uchodźstwie. Za cezurę końcową Autor przyjął rok 1947 w którym miały miejsce pierwsze wybory do Sejmu Ustawodawczego. Ponadto we wstępie Autor przedstawia stan badań, omawia metody i techniki badawcze którymi się posługiwał oraz stawia liczne interesujące pytania i hipotezy badawcze.

Główne pytania badawcze zostały sformułowane następująco:

- jakie koncepcje polityki etnicznej formułowano w ramach Rządu RP na uchodźstwie w latach 1939- 1947;
- w jakim stopniu koncepcje te nawiązywały do założeń przedwojennej polityki etnicznej (kontynuowały założenia), w jakim zaś stopniu je rewidowały i ustanawiały nowe paradygmaty;
- w jakim zakresie były to koncepcje wykluczające się a w jakim zbieżne co do celów i metod;
- jakie determinanty w istotnym zakresie warunkowały powstawanie koncepcji polityki etnicznej;
- w jakiej mierze z koncepcji polityki etnicznej Rządu RP na uchodźstwie czerpały doświadczenie komunistyczne władze powojennej Polski.

Główne hipotezy badawcze Autor sformułował następująco:

- w ramach Rządu RP na uchodźstwie postulowano z jednej strony kontynuowanie przedwojennej polityki etnicznej z nieznacznymi korektami, z drugiej zalecano jej gruntowną reorientację. Obydwa nurty odegrały istotną rolę w dyskusji o kształcie polskiej polityki etnicznej, która miała być w praktyce realizowana po zakończeniu wojny/ tu należy dodać, że ta hipoteza została w badaniach potwierdzona/;

- władze komunistyczne w powojennej Polsce, prowadząc politykę etniczną, korzystały z doświadczeń i ustaleń stronnictw politycznych tworzących Rząd RP na Uchodźstwie / ta hipoteza nie została potwierdzona w przeprowadzonych analizach/.

Powyższym pytaniom i hipotezom badawczym zostały podporządkowane opisy i analizy w kolejnych fragmentach pracy. I tak rozdział pierwszy, zatytułowany *Polityka etniczna w ujęciu teoretycznym*, przedstawia szczegółowo zagadnienia niezbędne do wprowadzenia czytelnika w tematykę polityki etnicznej, wyjaśnia takie pojęcia jak: polityka etniczna, etniczność, grupa etniczna, tożsamość etniczna, zachowanie etniczne (etniczne wskaźniki), charakter etniczny (osobowość kulturowa), etniczność jako grupa etniczna, etniczność jako identyfikacja etniczna, etniczność jako ruch społeczny, etniczność jako rodzaj więzi społecznej (teoria prymordialistyczna), polityzacja etniczności, etniczacja polityki oraz mniejszość narodowa. W tym rozdziale zostały także przedstawione dwa wymiary uzasadnienia polityki etnicznej państwa: pokojowy – wdrożenie podstaw do współpracy narodu dominującego z mniejszościami narodowymi i etnicznymi, oraz konfliktowy – działalność państwa wobec mniejszości motywowana chęcią zakończenia konfliktu lub przeciwnie – całkowite wykluczenie mniejszości z życia obywatelskiego państwa. Autor omawia tu także podmioty polityki etnicznej – decydentów, realizatorów, adresatów oraz modele, metody polityki etnicznej – przedstawiając między innymi własne opracowanie polityk wybranych państw wobec mniejszości, oraz modelowe uwarunkowania polityki etnicznej.

Rozdział drugi nosi tytuł *Uwarunkowania polityki etnicznej władz polskich w latach 1939-1947*. Główny nacisk został tu położony na prezentację stanowiska sprawujących rządy od 1926 roku piłsudczyków, którzy stworzyli dwie koncepcje rozwiązywania spraw narodowościowych: konsolidację państwową oraz konsolidację narodowościową oraz endeków, którzy kładli nacisk na prymat narodu polskiego i koncepcje asymilacji. Autor w tym rozdziale drugim scharakteryzował uwarunkowania historyczne, polityczne, etniczne, demograficzne, prawne oraz geopolityczne.

Kolejny rozdział pt. *Podmioty tworzące politykę etniczną w latach 1939-1947* jest charakterystyką instytucji, których głównym zadaniem było planowanie a także realizacja polityki etnicznej. Jednym z omawianych podmiotów był Rząd RP na Uchodźstwie – tu Autor skupił się na przedstawieniu jego historii, struktury, prawnych podstaw funkcjonowania, a także polityki międzynarodowej. Kolejnym podmiotem było Polskie Państwo Podziemne o strukturze opartej na dwóch niezależnych od siebie pionach – cywilnym i wojskowym.

Rozdział czwarty pt. *Koncepcje polityki etnicznej Rządu RP na Uchodźstwie wobec mniejszości ukraińskiej* poświęcony jest mniejszości ukraińskiej która była

ważnym elementem polityki etnicznej prowadzonej przez rząd. Jak pisze Autor zasadnicze założenia polityki wobec tej mniejszości opierały się na takich m.in. założeniach, iż sprawa ukraińska w ZSRR oraz problem tejże mniejszości w Polsce są odrębnymi od siebie problemami. Za punkt ciężkości kwestii ukraińskiej uznano ZSRR, ponieważ podejmowane przez Ukraińców próby uzyskania niezależności mogą stanowić przyczynę konfliktu ze Związkiem Radzieckim. Pomimo różnic partyjnych Rząd stał jednolicie na gruncie integralnością ziem II RP. W tym rozdziale poruszany został także problem koncepcji politycznych wobec mniejszości ukraińskiej, w tym podejmowanie przez rząd polski prób porozumienia ze stroną ukraińską w celu stworzenia szerszego wsparcia w walce z okupantami niemieckim i rosyjskim.

Rozdział piąty pt. *Koncepcje polityki etnicznej Rządu RP na Uchodźstwie wobec mniejszości niemieckiej i Mazurów* podnosi kwestie zasadniczych założeń polityki etnicznej wobec tytułowych grup. Koncepcje te, w stosunku do ludności niemieckiej, obejmowały dwa wymiary – aspekt powojennej granicy polsko-niemieckiej oraz sytuacji mniejszości niemieckiej po zakończeniu wojny. Ważnym problemem poruszonym w monografii są też działania rządu RP na Uchodźctwie wobec Mazurów, w tym zasadniczych założeń polityki etnicznej oraz koncepcji politycznych odnośnie tej grupy.

W rozdziale szóstym, zatytułowanym *Koncepcje polityki etnicznej Rządu RP na uchodźstwie wobec pozostałych mniejszości narodowych*, Autor przedstawia zasadnicze założenia polityki etnicznej oraz koncepcje polityczne wobec mniejszości żydowskiej, białoruskiej i litewskiej. Stwierdza, że w działaniach wobec mniejszości żydowskiej swoją wagę miały przedsięwzięcia nakierowane na ratowanie pozostałych przy życiu Żydów oraz wspieranie środowisk żydowskich i informowanie świata o zbrodniach niemieckich (i ich sojuszników) na Żydach. W kwestii mniejszości białoruskiej bazowano na poglądzie o niskim poziomie ich świadomości narodowej, zaś w kontekście ludności litewskiej postulaty rządu ujmowane były przez pryzmat litewskiej państwowości. W tym ostatnim względzie za kluczowy dokument traktujący o mniejszości litewskiej przyjmowano opracowane w 1941 roku Memorandum w sprawie Litwy określające cele i program polityki wobec mniejszości litewskiej.

O wartości recenzowanej monografii w dużej mierze przesądza jej bogata baza źródłowa. Autor wykorzystał źródła archiwalne ze zbiorów między innymi Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowego Obwodu Lwowskiego, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie, Narodowego Archiwum Republiki Białoruś, Studium Polski Podziemnej w Londynie. W szerokim zakresie Autor sięgnął po ustawy i kon-

wencji. Swoje rozważania oparł również o prasę, dokumenty opublikowane, statystyki, dzienniki, wspomnienia, monografie, podręczniki, prace zbiorowe, artykuły naukowe i popularnonaukowe, wystąpienia konferencyjne i materiały internetowe. Wartość monografii podnoszą dodatkowo zawarte w pracy 25 tabele oraz rysunki i schematy.

Nie ulega wątpliwości, iż monografia autorstwa Bartosza Macieja Kozińskiego pt. *Koncepcje polityki etnicznej Rządu RP na Uchodźstwie w latach 1939-1947* jest wartą i godną polecenia publikacją, między innymi z uwagi na fakt jej wartości naukowej, dokładne i oparte na analizie badania oraz trafnie sformułowane wnioski. Monografia ta jest pierwszą pracą naukową w Polsce, która tak obszernie traktuje o zasadniczych aspektach polityki etnicznej Rządu RP na Uchodźstwie. Wyróżnia ją dobry poziom merytoryczny, ujęcie i kompletność podnoszonych w pracy zagadnień. Wszystko to sprawia, iż po ten ciekawy tom winni sięgnąć wszyscy interesujący się zagadnieniami etnicznymi, w tym polityką etniczną oraz mniejszościami narodowymi i etnicznymi